

Posudek na dizertační práci Mgr. Martina Kebzy:

Metropolizační procesy v Česku a Polsku: regionálně – geografická komparativní analýza

(Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, studijní program Regionální a politická geografie)

Dizertační práce se opírá o tři autorovy články publikované v kvalitních časopisech, a ještě o další studie, jejichž byl autorem nebo spoluautorem. Má celkem 200 stran, z toho asi 156 stran textu a 20 stran záznamů literatury v „References“.

Podle autora práce „nabízí nové konceptuální uchopení fenoménu metropolizace“, je třeba ale dodat, v podmínkách evropských post-socialistických zemí, konkrétně Česka a Polska. Autor zkoumá zejména metropolitní funkce velkých měst, aby stanovil, zda se jedná o skutečné metropole, případně „regiopolé“, nebo jen menší „cities“. Má dva hlavní cíle – konceptuální zarámování procesu metropolizace (první část dizertace) a aplikaci a ověření této metropolizace v Česku a Polsku“ (druhá část dizertace). Tomu pak odpovídá struktura kapitol práce, když autor nejprve rozebírá teorii metropolizace, věnuje se čtyřem dimenzím metropolizace, v metodické části pak představuje postupy uplatněné v analytické části věnované čtyřem dimenzím metropolizace českých a polských měst.

Kapitola 1. Metropolizace: teoretické zarámování

Autor se chopil těžkého a obsáhlého tématu metropolizace, který má značnou dynamiku a regionální specifika. Uvědomuje si to, když uvádí „Metropolizace je v odborném diskurzu stále poněkud nejednoznačný termín, u kterého často dochází k oscilaci mezi zjednodušující perspektivou kvantitativního růstu a více komplexním kvalitativním přístupem“. Zásadním rozvojovým faktorem moderních metropolí je podle autora rozvoj kvartéru, jelikož hraje zásadní roli v globálních sítích. S tím lze souhlasit, ale musím se ptát – lze při identifikaci metropolí nebrat v potaz roli nekvarterních služeb, dopravy a průmyslu? Možná autor mohl také upozornit na fyzické – architektonicko-urbanistické projevy metropolizace nebo na symboliku metropolizace. Celkově jsou ale texty dizertační práce kvalitní. Obsahují i problematiku historického vývoje metropolí, územní polarizaci vyvolanou metropolizací nebo institucionalizaci metropolitních regionů (možné lépe – územní správu a plánování v nich). U posledně jmenované záležitosti mohl autor zmínit dopady zrušení Územních plánů VÚC pro sídelní aglomerace v Česku.

Zde, a v celé práci mohly být hned z počátku jasně definovány rozdíly mezi metropolí, jádrem aglomerace a kompaktním městem, stejně tak mezi metropolitním regionem, metropolitní (metropolizovanou) oblastí a sídelní (urbánní) aglomerací, protože všechny tyto termíny se v dizertaci používají. Až v dalším textu jsem se například dozvěděl, že ... „velké a funkčně rozvinuté aglomerace se zpravidla označují jako metropolitní regiony, jejichž jádru jsou metropole“, „území typická vzájemnou závislostí jádra a svého zázemí nazýváme urbánní aglomerace“ ... „pokud je jádro zároveň metropolí, jde o metropolitní region“, „metropolitní funkce, resp. jejich komplexní naplňování, odlišují metropole od ostatních a méně významných měst“. ... „Pohled na urbánní aglomerace a metropolitní regiony se liší především v tom, že aglomerace jsou svou podstatou struktury, metropolitní regiony (existující v prostředí těchto struktur) jsou formovány socioekonomickými vazbami, subsystémem vzájemné dojížděkové závislosti a množstvím externích vazeb“ (zde si ale myslím, že urbánní aglomerace byly vymezovány na základě vazeb k jádru).

Kapitola 2. Dimenze metropolizace: koncepční přístup a cíle výzkumu

Tato kapitola je pro celou dizertační práci klíčová. Je přínosem pro výzkumy metropolizace v Česku, Polsku, a snad i v dalších zemích. Podle autora, první dimenze metropolizace vyhodnocuje populační růst města. Druhá dimenze řeší rozvinutost a komplexitu metropolitních funkcí města z hlediska „leadershipu“ (jde o přítomnost významných institucí, asi kvartérních) a „gateway“ – vstupní brány (mezinárodní napojenost města). Třetí dimenze hodnotí růst územní koncentrace v metropolitních

regionech v rámci širšího území (kraje, vojvodství). Čtvrtá dimenze vyzdvihuje suburbanizaci, zejména z hlediska vytváření polycentricity v suburbánním zázemí metropolí (to je podle vyšší fáze metropolizace). Tyto teze jsou v obecné rovině přijatelné.

Kapitola 3. Metodický postup

V názvu kapitoly je zbytečné zdvojení, jelikož metodika = postup. Také celá práce mohla mít kratší název – např. „Srovnání metropolizačních procesů v Česku a Polsku“.

Autor chce nejprve vyhodnocovat *populační charakteristiky* potenciálních metropolí a regiopolí (viz *první dimenze metropolizace*). Z metodiky není úplně zřejmé, jak budou města, potenciální metropole či regiopole, ohraničena – jestli obecní hranicí, či jinak. V této souvislosti je třeba také zmínit, že některá velká česká města jsou ve skutečnosti populačně větší, protože některé jejich kompaktní části si uchovály vlastní obecní správu. Například České Budějovice by měly po připočtení v současnosti navazujících Litvínovic, Roudného, Dobré Vody, Vráta a Rudolfova více než 100.000 obyvatel. Neumím posoudit, zda je municipalitní vymezení měst v Česku a Polsku v tomto ohledu srovnatelné.

Autor určoval metropole zejména podle toho, zda plnily komplex metropolitních funkcí (viz *druhá dimenze metropolizace*). Vybral 8 funkcí a jejich rozměr ve smyslu „leadership“ (souvisí s městem jako takovým; nevím, zda je slovo „leadership“ vhodné), tak ve smyslu „gateway“ (souvisí s vazbami města na jiná města a území). Autor (asi) nerozlišoval váhu těchto funkcí. Píše, že dané funkce postihují všechny podstatná témata, ve kterých mohou metropole jasně ukázat svou nadřazenost a vysokou koncentraci moci v rámci regionu, státu a světa. Natomto místě odkazují na mou poznámku o fyzických a symbolických projevech metropolizace.

Některé zařazené funkce jsou podle mého názoru málo významné nebo prostřednictvím indikátorů nedostatečně prezentované. Například v rámci *sebe-exportní funkce* ve smyslu gateway je zařazen indikátor „podíl zahraničních hostů (na počtu přenocování)“. Volil bych jiný název pro funkci, kterou autor nazývá *politická funkce*, zahrnující roli hlavního či alespoň krajského (vojvodského) města, přítomnost sídla mezinárodní instituce, dále ambasády nebo honorárního konzulátu, ve smyslu „gateway“ pak existenci partnerské metropole (asi miliónového města) mezi partnerskými městy. Poslední indikátor je podle mne nevýznamný.

Při hodnocení *ekonomické funkce* autor pracuje s kvartérmími aktivitami ve městě. Konkrétně hodnotí přítomnost burzy, počet sídel bank, počet sídel pojišťoven a penzijních společností, v rámci „gateway“ pak využívá údajů „GWC Ranking“ 2020. Asi by se dalo diskutovat o rozdílné velikosti jednotlivých bank a dalších finančních institucí a o významu jedné malé pobočky malé zahraniční banky. Definice kvartérmí aktivit není v literatuře zatím úplně stabilizovaná. Kvartér obvykle zahrnuje vědu a výzkum, vysokoškolské vzdělávání, bankovníctví, finance, plánování a poradenství, obchodní a odborné služby, tvorbu software, média a zábavní průmysl. Vědu a výzkum a vysokoškolské vzdělávání autor vyhodnocuje samostatně. Je otázkou, zda by ekonomická funkce neměla zahrnovat i přítomnost velkých a mezinárodně známých průmyslových korporací/výrob (Škoda Plzeň, plzeňský Prazdroj, ...).

Inovační funkce města je hodnocena počtem patentů a v rámci „gateway“ prostřednictvím „international faculty ratio“. Do *akademická funkce* jsou zařazeny tyto indikátory – pořadí univerzit podle „QS World University Rankings“ 2023 a v rámci „gateway“ International Research Network, což je ale jen podíl zahraničních studentů na univerzitách ve městě. Podíl zahraničních studentů na univerzitách může být zkrslující (viz slovenští vysokoškoláci v Brně), to si ale autor uvědomuje.

Potíže s vyjádřením *kulturní funkce* města jsou vzhledem k rozmanitosti kultury pochopitelné. Kolega Kebza sledoval existenci národní kulturní instituce typu národní muzeum a divadlo (zde se objevily potíže ohledně moravských národních institucí), natáčení drahých filmů v prostředí daného města (zde musím vzpomenout moji účast jako komparzisty v několika filmech natáčených v Žatci, ve městě, které si zahraniční tvůrci vybírali pro jeho neutěšený a zastaralý stav), také přítomnost fakulty umění, v rámci

„gateway“ jsou zařazeny indikátory specifických kulturních síťování, jejichž významnost je sporná. V rámci kultury se nabízela ještě další témata – sportovní (fotbalové velkokluby), církevní, hudební (velké kobncerty významných skupin).

Zařazení *dopravní funkce* města do identifikace metropolí je logické, ale je třeba zmínit, že nejde o záležitost kvartéru, jak bylo inzerováno. Sledování napojení města na dálnici, pátevní železnici, sledování přítomnosti mezinárodního letiště, a v rámci „gateway“ dálničního a železničního propojení s dalšími metropolemi, se jeví jako logické a správné. Vedle dopravní konektivity je v práci ještě vyhodnocována *metropolitní konektivita*, která vyhodnocuje počet letištních pasažérů, leteckých, vlakových a autobusových spojů s dalšími metropolemi. Autor zde tedy zdvojuje a tím posiluje roli dopravy při formování a identifikaci metropolí.

Při hodnocení *třetí dimenze metropolizace* je hodnocen význam metropolitních regionů na celostátní úrovni a význam metropolitních regionů na úrovni krajů a vojvodství. Autor se zde už soustřeďuje jen na města, která byla v předchozím kroku určena jako metropole nebo regiopole, což je trochu škoda. Využívá postupu polského geografa Śleszyński (2013). K hodnocení postavení metropolitních regionů v širším území se využívá soustava několika indikátorů s údaji o dojížděcí za prací, migraci, sektorové zaměstnanosti, podnikání, podnikání v kvartéru, hustotě zalidnění a bytové výstavbě. Zdůvodnění výběru indikátorů snad obsahuje polská studie. Srovnávání v rámci třetí dimenze ale komplikuje skutečnost, že polská vojvodství jsou větší než české kraje, zásadně odlišná je v těchto zemích struktura obcí a že kraje a vojvodství nebývají v úplné shodě s reálnými mezoregiony.

Čtvrtá dimenze metropolizace zhodnocuje míru rezidenční suburbanizace a vytváření polycentrických metropolitních regionů na bázi suburbanizace, které jsou podle autora vyšší fází metropolizace. Tyto obecné teze jsou přijatelné. Autor zde využívá (mimo jiné) „boxplotů“ s vyznačením kvartilů a barevným vyznačením růstu a poklesu populace v jednotlivých letech. Legenda grafů s boxploty není pro neobeznámého čtenáře dostatečná. Dalším uplatněným postupem je podrobná migrační analýza mezi městy a jejich zázemím ve snaze postihnout suburbanizaci a také podrobná analýza dojížděčky mezi městy a jejich zázemím ve snaze postihnout subcentrální a tangenciální vazby v metropolitním regionu.

Výsledkové kapitoly
(jen stručné hodnocení)

Kapitola 4. První dimenze metropolizace

Populaci města Zlína je při hodnocení velikosti dobré rozšířit o populaci nedalekých Otrokovic. Polský Rzeszów a některá další polská města postupně rozšiřovala ve sledovaném období své administrativní hranice, což výsledky ovlivnilo. To autor zmiňuje. Povodně v Českých Budějovicích v roce 2002 nevedly ke gentifikaci vnitřního města, jak uvádí autor.

Kapitola 5. Druhá dimenze metropolizace

Nedomnívám se, že existence partnerského města Los Angeles pro polskou Radom, Philadelphia pro polskou Toruń a Lusaka pro polský Białystok reálně zvyšuje šanci těchto měst stát se metropolí. To nakonec přiznává i autor. Role bank, pojišťoven, stejně tak ranking univerzit a význam natáčení filmů – viz výše. Podíval jsem se na pořadí univerzit v uvedeném rankingu a našel Jihočeskou univerzitu na 2-3 místě mezi českými univerzitami (sdílené 701. – 750. místo). Nicméně kolega v příslušné tabulce tuto pozici Jihočeské univerzity, resp. Českým Budějovicím odpírá. Vysoce nadprůměrný podíl zahraničních hostů, který vykazují České Budějovice, neodpovídá realitě přítomnosti zahraničních turistů v tomto městě. Autor píše, že českobudějovické mezinárodní letiště bude asi zprovozněno, ale že bude mít malý význam. Současnost je ale trochu jiná. Některá polská letiště mají jen vnitrostátní linky, které nepřispívají k jejich metropolizaci. Łódź nebyla podle autora zařazena mezi regiopole, protože její hodnoty nepříznivě ovlivnila blízkost Varšavy (124 km). Ošem většina krajských měst v Česku je Praze blíž. Je ale třeba uvést, že použitá hodnocení druhé dimenze metropolizace jsou

rozsáhlá a výsledná srovnání měst mají svou vypovídací schopnost. Mezi metropole se dostala Praha a Varšava, mezi regiopole jen Krakov, Brno, Poznaň, Vratislav a Trojměstí.

Kapitola 6. Třetí dimenze metropolizace

V tabulkách dizertace jsou uvedeny populační velikosti metropolí a regiopolí a jejich metropolitních regionů. Proč je počet obyvatel metropolí vyšší, než je běžně udáváno ve statistikách za tato města (navíc Praha má na svém území i vnější suburbia oddělená od kompaktního města). V rámci této dimenze je využívána pracovní dojíždka. Ta ale má určité nedostatky (neúplné a problematické zjišťování, existují metodické rozdíly mezi českou a polskou statistikou, v současnosti dochází k rozměňování této dojíždky). Autor to částečně zmiňuje.

Kapitola 7. Čtvrtá dimenze metropolizace

Martin Kebza zde dochází k závěru, že české metropolitní a regiopolní regiony, na rozdíl od polských, nenaplnují tezi o rozvoji polycentricity v zázemí příslušných měst. Musím se ale ptát, zda jde o vývojové zpoždění. Já si myslím, že je to znak českého sídelního systému, české suburbanizace a relativně dobré dopravy. Je třeba také vidět velkou rozsáhlost Mazovského a dalších polských metropolitních regionů se suburbánními subcentry, kde je vytváření subcenter potřebou. Výsledky této části analýz jsou poněkud ovlivněny tím, české obce jsou malé a polské gminy zásadně větší. Napadá mne, jestli autor nemohl sloučit české obce na úroveň velikosti polských gmin, aby bylo srovnání přijatelnější. Také rozdílná velikost krajů a vojvodství a neshoda jejich vymezení s reálnými mezoregiony mohla být řešena vymezením zón se stejnou vzdáleností od okraje metropolitního regionu nebo metropole. Autor píše, že „po ekonomické krizi v roce 2008 se míra suburbánního růstu zmírnila, což vedlo ve většině post-socialistických zemí i ke změně formy suburbanizace z extenzivního záboru půdy pro rodinné domky k intenzivní suburbanizaci do bytových domů“. Já si nemyslím, že by došlo k tak zásadnímu obratu.

V první polovině dizertační práce, která asi vznikala jako poslední, jsem zaznamenal nějaké překlepy a nedokonalé věty („dvě města, která trpí neutišeným poklesem počtu obyvatel“; „lidské rozhodování jako bioindikátor o žitelnosti prostoru“; „Metropolitní region jinými slovy plní roli jádra socioekonomického rozvoje, jehož bioindikátorem je populační velikost“ – bioindikátory zprostředkovaně indikují kvalitu prostředí), drobné chyby jsou i v tabulkách a grafech (někde schází vysvětlující informace pro samostatné použití bez okolního textu). Nadužíváno je slovo „skrz“.

Martin Kebza ve své dizertační práci uskutečnit datově rozsáhlou a náročnou analýzu metropolizace v prostoru Česka a Polska. Jeho dobrá znalost českého, a zvláště polského městského prostředí mu v tom pomohla. Dizertační práce Martina Kebzy splňuje nároky kladené na disertační práci. Doporučuju ji k obhajobě.

doc. RNDr. Jan Kubeš, CSc.

V Českých Budějovicích 15.9.2024

